
HAGYOMÁNY

ARCHAIKUS NÉPI IMÁINKRÓL

SILLING ISTVÁN

Az archaikus népi imádság a magyar folklór legkésőbb felfedezett terméke. Gyűjtési hagyományai még nincsenek, s 1974 előtti felbukkanásai esetlegesek (Kálmány Lajos, Bálint Sándor, Kallós Zoltán, Diószegi Vilmos kiváló magyar néprajztudósok feljegyzései, ritka publikációi).

A kaposvári Somogyi Almanach 1974 szeptemberében tárta ország-világ színe elé ezt a népi lírai-epikai-drámai műfajt Erdélyi Zsuzsanna közreadásában. Azóta már a *Hegyet hágéke, lőtőt lépéke* című archaikus népi imádságyűjtemény a második kiadást is megérte (1976), s a néprajzkutatók egyik legizgalmasabb, legolvasottabb kézikönyvévé vált. Csakúgy, mint Polner Zoltán szegedi könyve, a *Föld szülte fáját* (1978), s a Magyar Televízió Szegedi Körzeti Stúdiójának a gyűjtő közreműködésével készített Koronával koronázzák műsora, amelyben maguk az adatközlők tárták fel lelkük legrejtettebb emlékkapuit, nyitották meg szívüket a nézők előtt, hogy valóban „koronával koronázzák” azt az értéket, amelyet ők maguk, falusi magányukban, tudva vagy tudatlanul a korai középkor óta őriztek rohanó világunk napjaiig. Ősi pogányság, erős hit, istenfélelem és családi örökség ötvöződött össze ezekben az apokrif imákba, legendaballadákba, amelyeknek helye ott van a népballadák, népdalok és egyéb népköltészeti termékek kellőképpen megbecsült sorában.

Kell a mi Vajdaságunkban is akadnia valakinek, aki e népi imákat összegyűjti, rendszerezi, hogy vidékünk egyre gyarapodó néprajzi gyűjteményei közül ne hiányozzék az, ami minálunk is van, él, létezik. Jung Károly néprajzkutatótól tudom, hogy már gyűlik az ilyen jugoszláviai magyar anyag. Hadd tegyem most közéjük én is ezt a két kupuszinai (bácskerteszi) archaikus imát, hogy Kupuszinát ne csak tarka szoknyás gazdagsága miatt tartsák számon a jugoszláviai magyar hagyományőrző falvak között.

Gazdagabb imagyűjteményemből a választást az adatközlő személyisége határozta meg. Ugyanaz az idős asszony mondta el mindkettőt, mintegy imafüzérré alkotva olyan népi lírai termékeket, amelyek, Erdélyi állításai szerint, nem ugyanazon tudatformájú szövegek, hanem az egyik a pogány-keresztény, a másik pedig az egyértelműen keresztény tudatformájú

imák közé tartozik. A társítás csak az adatközlő dolga volt, aki „este lefekvésben, reggel fölkelésben” mindennapi ájtatosságai között mondja el őket. Nála az imák eredeti funkciója a lényeges: a feloldozás lehetősége, a bűntől való szabadulás alkalmá, az üdvözülés elnyerése, amely mindkét ima záradéka. A nép, nehéz életében küszködve, s többször magateheretlenül elkövetett vétkeiért kínálták ezek az imák kegyes megbocsátást, megüdvözülést, vagyis, bár a túlvilágon, de könnyebb életet.

I. IMA

(— Hát én mingyá szoktam kérésztét vetni.)

Én léfekszek én ágyamba,
 Testi-lelki koporsómba.
 Három angyal ál fölöttem:
 Egyik fejemtí,
 Másik a lábomtú,
 Harmadik a lelkemet várja.
 Kej föl, Mária,
 Mer megfogták az ártatlan Jézust,
 Kit oszlopokihó kétézték,
 Vasosstorokkal ostorozták,
 Marék vesszéve sanyargatták.
 Csöpögnek neki a szent vére.
 Odamennek a angyalok,
 Félshédik arantányérba,
 Félviszik Krisztus Urunk elejibe.
 Krisztus Urunk azt parancsolja:
 Szent Lukács evangélista,
 Vidd ezt a imádságot
 Este léfektébe, réggel félkeltébe
 Aki elmondja,
 Hét halálos bíne megbocsájtatik. Ammën.

II. IMA

Názáretbéli Jézus, zsidóknak királja,
 Veszedelembé forgók Istene!
 Megtestesilt szent Ige,
 Ne hagyj a bínben elveszni!
 Szent Isten,
 Szent erés Isten,
 Szent halhatatlan Úristen,

Könyörj rajtam!
Hét kereszt alatt léfekszek,
Hét kereszt alatt félkelek.
Ériz angyal éfélig,
Boldogságos Sziz Mária viradtig,
Jézus Krisztus mindétig,
Hogy gyarló testem nyugodjék,
De szívem el ne aludjék,
Hogy téged mindenkor lásson,
Minden gonosz távoztasson.
Sátánok megkötessenek,
Hogy testeink ne fertézzenek.
Ezt engedjed meg nekem kegyesen,
Atya, Fiú, felségesen
Élvén érek dicsétségben
A Szentlélekkel mindörökké örökké ammen.
Ma vala péntek,
Annak napja vala,
Méne Jézus Krisztus kinnak színhelére.
Meglátták a zsidók.
Fölfeszítették magas keresztfára.
Foj a szent vére,
Szomorkodik szent lelke,
Hervad a szent színe,
Szól a Boldogságos Sziz Mária:
Ó, fíjam, fíjam!
Szerelmes szent fíjam!
Én azt gondoltam, te leszel bús,
Látod, fíjú, én leszék bús.
Ki ezt a imádságot elmondana.
Názáretben van egy mutrumfa,
Kívil aranyos,
Bellí kegyelmes.
Abba mondanak hétszer hét szentmisét.
Én ot hallgatom szerelmes szent fiammal,
Ártatlan Jézusommal.
Egyszer elkapják melélem a kegyetlen zsidók.
Keresem utcákrol utcákra,
Sohol sem találom.
Elétalálom Szent Lukács évangélistát.
Kérdem: Nem láttad-é szerelmes szent fíjamat,
Ártatlan Jézusomat?
Szóla: Ó anyám, anyám, szép Sziz Máriaám!
Menj el, menj el a magas Kálvária hegyére!

Ot vagyon egy szent keresztfa,
 Azon vagyon felfeszítve.
 Vasdárdákkal nyitogatják,
 Arcul verik, vérrel verejtékezik,
 Ecettel, epével itassák,
 Tövisekkel koronázzák.
 Ó anyám, anyám, szép Sziz Márijám!
 Menj el, menj el a fekete föld szín alá!
 Ádám magbai közé
 Kiáltsd, hirdesd,
 Lefektekre, félkeltekre:
 Hogy aki elmondja
 Háromszor lefektébe,
 Háromszor félkeltebe,
 Megidvezítém ammen.
 Dicsésség...

[Elmondta: Karlicsek Pálné Molnár Verona, született 1897-ben Kupuszinán; gyűjtötte Silling István, 1983. V. 28-án]

(— Ez egy hosszú ima.

— Kitől tanulta maga ezeket az imákat?

— Ezt a kicsikét, rövidet a anyámtól tanútam. Ez nincs, de a többi l  van írva, mind, nekink megvan ez a ima fizet kbe. L írva. Valamikor r g n, tudod ki vót az  n d d m*, a anyám d dij e, az elaludt, és látta a m g... a purgat riumot m g a másvilágot.  s annak k v t jelente, hogy ezt terjesztye mind nhut, mer nagyon nagy vesz lbe van a világ népe, aki nem fog im tkozni, elt r l a Jézuska benninket. Akkor ez, mind g jártak az  n szileim m g a rokons gaim M riagy dre. Ot mind g lehet t ezt a fizetőket v nni, és az nagyon régi, régi, ojan régi, hogy no!) (Megjegyzés: A szöveget, a hiányzó nyomdai jelek miatt nem közölhetjük a kupuszinai nyelvj r snek megfelelő átírásban.)

Az I. imát kicsinek, rövidnek nevezi adatközlőm, s viszonyítása igaz. Ez a rövid ima mégis k t imádságból kontaminálódott eggyé. Az első az  n. *Esti ima*, amely Kupuszinán a leggyakoribb a maga 6 sorával, s ez viseli magán a bajelh r t s motívumait, a pogány eredetét. Ugyanebben az imádságban a második már keresztény vallási tartalmú, amely általában *Kakasok szólnak* című, b r ezen ima k t megszokott kezdősora: *Kakasok szólnak / Máriát ki l tj k... hiányzik ebből a kupuszinai variánsból. Ebben a részben már Krisztus szenvedésének jelenetei  r lkozniak elénk. Az imában a megszokott három személy (Jézus Krisztus, Mária, az Atyaisten) mellett m g egy negyedük is szerepel: Szent Lukács evangélista, habár ennek az imának a variánsaiban nem szokott.*

* d danya

Az egyházi irodalom s más népek ilyen imái Szent Jánosnak tulajdonítják azt, ki a halálhírt Máriával közli, s ő szerepel leginkább. A magyar, s így több kupuszinai archaikus népi ima is Lukács evangélistát szerepelteti. Az I. ima lírai fejlettségéről nemigen beszélhetünk, hiszen az itt-ott jelentkező ragrím s néhány alliteráció mutatja csak a költőiség ismereteit. Ha összevetjük az I. és II. imát ilyen szempontból, akkor középkori imalíránk több sajátos vonását is megfigyelhetjük:

ragrím: ostorozták/sanyangatták

éfélig/viradtig

kegyesen/felségesen;

párosrím: Istene/Ige

lőfekszek/főlkelek

lásson/távoztasson

megkötessenek/fertézzenek;

betűrím: szomorkodik szent

szent színe

szerelmes szent

fijam, fijam

hétszer hét

fekete föld

verik, vérrel verejtékezik

ecettel, epével;

Sztereotip jelzők a két imában: ártatlan Jézus,

szent vére,

Boldogságos Sziz Mária,

s mindezek már a latin nyelvű középkori irodalmiságból fennmaradt magyar lírai fejlettség bizonyítékai.

A II. ima a kimondottan keresztény tudatformájú szövegek közé tartozik, s szép példája az archaikus vallásos műfajnak. Kupuszinai példája hasonlóképpen megtalálható Erdélyi (63. sz.) és Polner (111. sz.) gyűjteményében. Megvizsgálva a három ima (Erdélyi Zsuzsanna nagyberényi, Polner Zoltán röskei és a magam kupuszinai) változatát, megállapíthatjuk, hogy az ima három (A, B, C) egységből áll, háromszor következőnek sztereotip imazáró sorok.

A) rész zárószövegei:

1. Most és mind örökkön örökké ámen.

2. Most és mindörökké. Ammen.

3. A szentlélekkel mindörökké érékké ammen.

A röskei és a kupuszinai változat első, vagyis A) része gazdagabb, mégpedig Erdélyi első három sora után a másik két variációban ez található:

Ne hagyj a bűnbe elveszni!

Szent Isten.

Ez pedig igen pozitív, mert éppen Erdélyi szerint ez az egész istendicsőítő rész az „ún. Trisagion dicsőítő ének, mely a négy isteni eredetűnek tar-

tott őskeresztény liturgikus himnusz egyike" (Erdélyi 271. p.), s még Nagy Szent Gergely (meghalt 604-ben) óta imádkozzák nagypénteken. A kupuszinai változat a Szentlélekkel is bővült. Ez a mindennapi katolikus keresztény imagyakorlat során beidegződött formula hatása alatt történt.

B) rész zárószöve:

1. Aki ezt az imáccságot este-reggel elmongya, megüdvözüli!
2. Aki ezt az imádságot elmondaná,
Háromszó léfektibe, háromszó főketibe,
Mögüdvözítöm.
3. Ki ezt a imádságot elmondana.

E résszel is befejeződhetnek az ima, hiszen a műfaj közismert záradéka, a feloldozó megkönnyebbülést nyújtó-ígérő sorok elhangzanak. Amint látjuk, itt Polner imája a leggazdagabb, de az Erdélyi által gyűjtött is befejezettnek mondható, míg a kupuszinai csak sejteti, hogy „Ki ezt a imádságot elmondana” azzal majd történnék valami, de az imazáradék vége, a megüdvözülés kinyilatkoztatása már lekopott.

C) rész, melyben Szent Lukács evangélista és Szűz Mária párbeszéde található. Az ima drámai mivolta — erről még szövegek —, itt mutatkozik meg leginkább.

A kupuszinai változat a legegikusat, hiszen pontosan tudatja:

Kérem: Nem láttad-é . . . ,

Szóla: Ó anyám . . .

A nagyberényiben csak a kérdés ténye található:

Kérem tőle: Nem láttad-e . . . ,

míg a röszei a legdrámaibb, legballadaibb, epikus részek nélküli:

Nem láttad-é . . . ,

Ó, anyám . . .

De a röszei részből viszont hiányzik a másik kettőben meglévő nagyon szuggesztív kínzási jelenet:

1. Arcul verik, vérrel verőtékeznek . . .

3. Arcul verik, vérrel verejtékeznek . . .

Ez a C) rész tartalmazza a legtöbb különbséget. A végén a nagyberényi változat a *Kakasok szólnak* című egyik jelenetével, részével bővül:

Tövissel koronázzák,
Marokvesszővel csapkodják
Hét cső vére elcsöppent,
Az angyalok fölszerték,
Szent atyja elejbe vitték,

— ez hasonlóképpen látható az I. kupuszinai imában, tehát bekontaminálódott, idecsapódott rész.

Erdélyi és Polner gyűjtése tartalmaz még néhány sort a végén, amely Kupuszinán nem fordult elő.

Erdélyinél:

Lefektekre, fölkeltekre:

Bizon, bizon vélem léssen a paradicsomba'.

Én mondom, a Teremtő,

Aki titeket az ő szent vérével (1) és halálával (1)
megváltott ámen.

— de itt az imádkozás idejének, módjának megjelölése elmarad.

Polnernél a leggazdagabb:

Léfektökre, fölkeltökre,

Hogy bizony, bizony, paradicsomban velem léssen.

Én mondom, a Teremtő-Megváltó,

Aki titeket az ő szent vérivel mögváltott:

Aki ez imádságot háromszó léfektibe,

Háromszor fölkeltibe emondaná,

Mögüdvözítöm. Ammen.

A kupuszinai variáns 3 sorral szegényebb:

Lefektekre, fölkeltekre:

Hogy aki elmondja

Háromszor léfektibe,

Háromszor fölkeltebe,

Megidvezítöm. Ammen.

— de ez az utolsó 3 sor pedig Erdélyi könyvből hiányzik. A kupuszinai előfordulás a mai dicsőséggel ér véget, mint minden imádkozás templomban, ájtatosságban, egyéni gyakorlatban.

A II. ima a szenvedéstörténet mozzanatai szerint csoportosítva, Erdélyi felsorolása szerint (Erdélyi, 49. p.) a *Mária keresi Krisztust* ciklusba sorolandó, s szerinte ez a liturgikus dráma eseménysorának első része. Mert az ima valóban Jézus és Mária kapcsolatáról szól drámai módon. S itt a középkori vallásos dráma meglétének, a Máriasiralom műfajnak egy bizonyítéka bukkan fel, tegyük hozzá: 1983-ban, Kupuszinán! „A keresés-motívum ősi mitikus és irodalmi elem, mely távoli időkhöz nyúlik: egyiptomi, föniciai, zsidó — Énekek Éneke —, kaukázusi, finn, román, germán stb. változatai vannak, s szétterjedt a középkor egyházi irodalmában is.” (Erdélyi, 273. p.) Tehát e motívumot még a későbbi századokban is — és hány századon át? — megőrizték, s mint látható, még a XX. század végén is őrzik.

A keresés-motívum mellékalakja, mint az I. imánál is, Lukács evangéliuma.

A II. imában előforduló *mutrumfa* szót Erdélyi, Mezey Lászlóra és Pais Dezsőre hivatkozva, a mustárfából, mint az egyház parabolájából származtatja, s egyház-közegyház-templom jelképsorral azonosítja. Ilyen a funkciója is a szövegben, s a szó eredeti alakja ismeretlensége miatt torzult el.

A II. kupuszinai archaikus népi ima ponyvairodalommal való kapcsolata kétségkívüli, hiszen az adatközlő maga mondja, hogy rokonsága a

máriagyűdi búcsúkon vásárolta az imafüzetet, amelyet ő sokáig őrzött, csak éppen „most” már nem találja. Hogy ez az ima ilyen szép egészében él még ma is, az pont ennek tudható be. Jó néhány ilyen imaponyva található ma is Kupuszinán Bagó Márton és mások nyomdájából.

Polner az imák más jellegzetességeire is utal: „Spontaneitásuk, szürrealista, szimbolista képekkel társul, és azt a benyomást kelti, mintha ezek az imádságok a középkori látomásirodalom népi alkotásai lennének.” (Polner, 12. p.) A vallásosság mélysége, a túlvilágba vetett megrendíthetetlen hit mintha valóban képes lett volna látomásokat okozni, mint azt adatközlőnk az imák után el is mondta. Azonban az általunk közölt imák ilyenfajta keletkezésének elfogadása, a már megmagyarázott hozzátkjutás után, nagyon merész feltételezés lenne.

Végezetül elmondhatom, hogy nemcsak a két kupuszinai archaikus ima közlését, hanem az eddig megjelent középkori liturgikus drámatöröredék- emlékek összevetését is vállaltam, bizonyítani akarván, hogy Kupuszinán teljes szépségében él még a múlt eme népköltészeti formája, s hogy érdemes kutatásával foglalkozni. Hiszen az amúgy is szerény középkori anyanyelvű kultúránk ritka emlékeit találhatjuk fel, menthetjük meg benne.

IRODALOM:

Erdélyi Zsuzsanna: Hegyet hágék, lőtöt lépék. (Archaikus népi imádságok, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1976)

Polner Zoltán: Föld szülte fáját. (Szeged környéki ráolvasások és népi imádságok, Somogyi Könyvtár, Szeged, 1978)

Erdélyi Zsuzsanna: Archaikus szövegemlékek a nógrádsipeki néphagyományokban. (In: *Nógrádsipek, Tanulmányok egy észak-magyarországi falu mai folklórjáról*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980)

Silling István: Egy népi imádság Kupuszináról (*Hungarológiai Közlemények, Újvidék, 13. évf. 1981. 46—47. szám*)